

LATVIJAS SPORTA PEDAGOĢIJAS AKADĒMIJA
Sporta un treniņu teorijas, pedagogijas, psiholoģijas un pedagogisko
prakšu katedra

FIZISKĀS AUDZINĀŠANAS SKOLOTĀJU
IZGLĪTOŠANA EIROPĀ

Palīgmateriāls studiju kursam

„Izglītības un sports ārzemēs”

Prof. Uldis Švinks

Fiziskajai izglītībai ir senas tradīcijas Eiropā, kuras sākumā izpaudās aristokrātu izglītošanā. Daudzās valstīs jau pirms 1800.gada slavenākajās universitātēs strādāja instruktori, kuri mācīja studentiem paukošanas un jāšanas mākslu (Kruger, 1989). Pateicoties slavenu franču pedagogu un mediķu Tissote (Tissot) un Rousseau (Rousseau) skaidrotajam un rakstītajam, rodas jaunas idejas buržuāzijas fiziskajai izglītošanai jau pirms 1789.gada Franču revolūcijas un šīm idejām bija ilgstoša ietekme (Bernett, 1960.).

Patiešām daudz ideju par šo jauno buržuāzijas fizisko audzināšanu atrodamas Francijā rakstītajās mācību grāmatās. Šīs idejas ātri tiek atzītas visā Eiropā un tās ietekmēja fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanu 19.gs. sākumā daudzās valstīs.

Par fiziskās audzināšanas mācības diviem galvenajiem stūrakmeņiem tiek uzskatītas Johana Heinriha Pestalocci (1808.) no Šveices un Fridriha Kristapa Gutsmutsa (1793.) no Vācijas idejas un uzrakstītās mācību grāmatas. Gutsmutsa pedagogiskās un Pestalocci elementārās (pamata) vingrošanas sistēmas bija sākums, kas ietekmēja un noteica fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanu visā Eiropā. Viņiem radās daudz sekotāju Dānijā, Zviedrijā, Spānijā. Šīs idejas ietekmēja pat tautskolu reformatoru Anglijā - Tomasu Arnoldu (Mc Intosh, 1968., 28., 79.lpp., Smith, 1974., 80.lpp.).

Pateicoties politiskai un sociālai situācijai, kādā daudzas Eiropas valstis bija pēc 1800.gada (Napoleona Bonaparta valdīšana), šajās valstīs radās nepieciešamība pēc savu armiju fiziskās izglītošanas (nacionālā apvienošanās pret okupantiem vai arī jaunā sākums pēc atgūtās brīvības un neatkarības un nepieciešamība aizstāvēties).

Visā 19.gadsimtā un 20.gadsimtā pirms un pēc 1.Pasaules kara armijas militāro struktūru reorganizācija bija reāls impulss un stimuls fiziskajai izglītībai un arī fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanai daudzās Eiropas valstīs.

Gutsmutsa un Pestalocci vingrošanas sistēmas kļuva par pirmajām pamatsistēmām Eiropā fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanā.

1799.gadā Frans Nachtegalls atvēra Kopenhāgenā savu privāto vingrošanas institūtu. Pirms tam viņš bija izstudējis Gutsmutsa grāmatu "Vingrošana jaunatnei", kura bija izdota vācu un dāņu valodā. F.Nachtegalls pārveidoja un pielāgoja šo sistēmu un tā kļuva par pamatu mācībām 1804.gadā Kopenhāgenā atvērta skolā, kura bija pirmā valsts skola Eiropā un kurā gatavoja fiziskās audzināšanas skolotājus.

1808.gadā tiek paplašināts Militārās vingrošanas institūts Dānijā (Military Gymnastics Institute) un tajā sāka gatavot fiziskās audzināšanas skolotājus pamatskolām. 1814.gadā vingrošanu iekļāva kā obligāto mācību priekšmetu Dānijas pamatskolās, kas Eiropā bija jaunums. Gutsmutsa ideju piekritējs Zviedrijā Pers Henriks Lings 1799.gadā uzsāka studijas Kopenhāgenā. Pēc pieciem studiju gadiem viņš turpināja studēt anatomiju un fizioloģiju Lundas Universitātē un izstrādāja savu vingrošanas sistēmu (Georghii Liedbeck, 1840.).

1813.gadā Zviedrijas karalis piekrita atvērt Stokholmā Karalisko Centrālo vingrošanas institūtu (Royal Central Gymnastic Institute) un P.H.Lingu ievēlēja par šī institūta direktoru. Gadu vēlāk šajā institūtā atvēra speciālu kursu virsnieku sagatavošanai. Šī mācību iestāde tad kļuva par vadošo tāda veida mācību iestādi Eiropā visus nākošos 100 gadus (Leonard, 1947., 148.lpp., de Genst, 1949., 158.lpp.).

Pestalocci vingrošanas sistēmu un tās mācīšanas metodes studēja un atbalstīja daudzi militārās sagatavošanas speciālisti Eiropā. Tās mērķis bija atjaunot nacionālās militārās un izglītības sistēmas. 1806.gadā, t.i., divus gadus pēc pirmā Militārās vingrošanas institūta nodibināšanas Kopenhāgenā, Spānijā Madridē nodibina Militāro Pestalocci institūtu (Real Institutio Militar Pestalozziano). Par šīs mācību iestādes pirmo direktoru ievēl Voitelu, pēc nacionalitātes zviedru.

Gadu vēlāk - 1807.gadā šo institūtu beidz Amoross Ondeano, kurš attīsta tālāk Pestalocci idejas un izveido savu vingrošanas kursu (sistēmu). 1810.gadā Amoross ar savām idejām dodas uz Portugāli (Lisabonu) un vēlāk 1814.gadā - uz Franciju (Parīzi). Viņš kļūst par fiziskās audzināšanas sistēmas pamatlicēju Francijā. Vēlāk līdz 1837.gadam Amoross strādā par 1817.gadā dibinātā Militārās vingrošanas institūta (Gymnase Normal Militaire) vadītāju. Šajā mācību iestādē 1820.gadā atver nodaļu, kurā gatavoja fiziskās audzināšanas speciālistus civilajām, |nemilitārajām mācību iestādēm. Izveidotā Amorosa vingrošanas sistēma turpina darboties un attīstās arī citās mācību iestādēs. Piemēram, tā bija bāze fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas iestādei, kuru 1852.gadā atvēra Joinvillā (Military Gymnastic School of Joinville) (Genst, 1949., 304 lpp.).

Bostonietis Phoklins Heinrichs Clias kļuva par Gutsmutsa un Pestalocci vingrošanas sistēmu atbalstītāju pirmajās fiziskās audzināšanas izglītotāju (skolotāju) sagatavošanas skolās Eiropā. Viņš 1817.gadā dodas uz Parīzi, met izaicinājumu Amorosam, bet zaudē un, nesaņēmis oficiālu atbalstu, 1820.gadā dodas uz Londonu.

Anglijā viņš kļūst par virsnieku un māca Pestalocci sistēmu un metodes militārajās mācību iestādēs (Royal Military School) un citās skolās (Wildt, 1964., 39 lpp., Groll, 1970., 59 lpp.).

Savukārt Vācijā ne Gutsmutsa, ne Pestalocci vingrošanas sistēmām nebija tik liela ietekme. Kad Friedrichs Ludvigs Johns un viņa kolēģis pēc 1811.gada izveidoja un attīstīja savu vingrošanas sistēmu, kuru tagad pieņemts saukt par Vācu vingrošanas sistēmu, Prūsijas Izglītības ministrija sākumā tai pievērsa maz uzmanības. Protams, šī politizētā vingrošanas mācīšana, kas sākās 1820.gadā un turpinājās vairāk kā 20 gadus, nebija īpaši atbalstīta no valsts puses.

1847.gadā atvēra viengadīgu mācību iestādi, tā saukto "Centrālo vingrošanas institūtu", kuru vada majors Rothsteins un kurā gatavo speciālistus vingrošanas mācīšanai armijā. Šī mācību iestāde kļuva par vienu no pirmajām Eiropā, kas pielāgoja jauno Linga vingrošanas sistēmu (Grossbrohmer, 1993., 70 lpp.).

Tomēr Vācu vingrošana kļuva par pietiekoši populāru Eiropā. Piemēram, Grieķijā tā kļuva par pamatu fiziskajai audzināšanai tūlīt pēc valsts atdzimšanas 1830.gadā. Profesors Tiršs (Thiersh) no Minhenes kopā ar savu ideju atbalstītāju studentu Mossmannu un vēl diviem vingrošanas skolotājiem 1833.gadā dodas uz Grieķiju. Viņi mācīja Naupilā studentus un virsniekus. Arī Itālijā un Nīderlandē šai Vācu vingrošanas sistēmai bija zināma ietekme uz fiziskās audzināšanas skolotāju izglītošanu.

Šajā pašā 1833.gadā Rūdolfs Obermanns no Šveices sāka mācīt Vācu vingrošanu Militārajā akadēmijā Turīnā. Vēlāk viņš kļuva par Špīsa vingrošanas sistēmas atbalstītāju un 1860.gadā par Turīnā (Itālijā) nodibinātās Fiziskās izglītošanas skolas direktoru (Wildt, 1972., 223., 313.lpp., de Genst, 1949., 254., 261.lpp.).

Nīderlandē plaši bija izplatīti Gutsmutsa darbi. Tajā pašā laikā tie nebija populāri fiziskās audzināšanas speciālistu sagatavošanā (Lommen, Kramer, 1987., 38 lpp.).

Tātad Eiropā pirmajās militārajās mācību iestādēs plaši izmantoja Gutsmutsa un Pestalocci vingrošanas sistēmas. Protams, abas sistēmas bija pārveidotas un modificētas. To izdarīja Lings un Amoross. Salīdzinājumā ar šīm sistēmām mazāka starptautiska ietekme uz fiziskās audzināšanas speciālistu sagatavošanu bija Jana un Eiselena vingrošanas sistēmai.

Daudzās Eiropas valstīs ar šīm pirmajām fiziskās audzināšanas sistēmām iepazīstināja arī dažādos skolotāju kursus un semināros.

Otrais posms fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas vēsturiskajā aspektā bija vingrošanas un fiziskās sagatavotības (treniņu) nodarbību kā obligāta priekšmeta ieviešana vispārējos skolotāju semināros (institūtos) un vispārizglītojošās skolās.

Dažu Eiropas valstu skolotāju semināros šo priekšmetu mācīja plašāk nekā bija prasīts fiziskās audzināšanas programmās. Programma bija paplašināta ar kursu, kas ietvēra anatomijas un fizioloģijas mācīšanu saistībā ar fiziskajiem vingrojumiem.

No nākošā skolotāja paša fiziskās sagatavošanas kursa pārgāja uz mācīšanu, kā organizēt fiziskās nodarbības. Tā šī attīstība noveda pie fiziskās audzināšanas skolotāja grāda iegūšanas, mācoties gan skolotāju semināros, gan arī citās speciālās (nemilitārās) mācību iestādēs.

Rolands Nauls (1993., 592 lpp.), pamatojoties uz literatūras datiem, sniedz informāciju par fiziskās audzināšanas, kā obligāta mācību priekšmeta, ieviešanu militārajās mācību iestādēs un skolotāju institūtos. Tā, piemēram, Dānijā jau 1804.gadā šis priekšmets ir militārajās mācību iestādēs un no 1818.gada - arī skolotāju sagatavošanas mācību iestādēs. Nīderlandē attiecīgi no 1814. un 1851.gada, Francijā no 1817. un 1887.gada, Anglijā no 1822. un 1840.gada. Savukārt Vācijā ātrāk to ieviesa skolotāju sagatavošanā (no 1827.gada), bet tikai pēc tam (no 1847.gada) - militārajās mācību iestādēs. Arī Grieķijā šī priekšmeta ieviešana notika attiecīgi 1834. un 1892.gadā.

Daudzi militāro mācību iestāžu beidzēji kļuva par pirmajiem vingrošanas skolotājiem (drill masters) skolās. Lielākajā daļā Eiropas valstu fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošana tika uzsākta, pirms fiziskā audzināšana kļuva par obligātu mācību priekšmetu skolās.

Dānija (1814.g.) un Zviedrija (1824.g.) bija pirmās valstis, kurās fiziskā audzināšana skolā kļuva par obligātu mācību priekšmetu, ko noteica likums. Iespējams, ka Anglija ir vienīgā valsts Eiropā, kurā fiziskā audzināšana kļuva par obligātu mācību priekšmetu tikai 1980.gadā (Amstrong, 1922). Protams, pēc 1900.gada daudzas Anglijas un Skotijas skolas, arī sākumskolas, mācību plānos ietvēra fiziskās audzināšanas stundas. Piemēram, Londonas skolu valde pēc 1980.gada kļuva par lielu fiziskās audzināšanas atbalstītāju (Mc Intosh, 1968., 148., 252.lpp., Smith, 1974., 106., 148.lpp.).

Tātad varam teikt, ka lielākā daļa Eiropas valstu fizisko audzināšanu kā obligātu mācību priekšmetu skolā ieviesa laika posmā starp 1850. un 1880.gadu un tas notika paralēli ar vingrošanas skolotāju sagatavošanu.

Skolotāju izglītošanā lielākā daļa Eiropas valstu (pēc 1880.gada) pielietoja Linga vingrošanas sistēmu un tai bija ilgstošas tradīcijas daudzās arī vēlāk izveidotajās universitāšu fiziskās audzināšanas fakultātēs. Šī ietekme bija vērojama līdz pat šī gadsimta 50-jiem gadiem, sevišķi Beļģijā, Francijā u.c.

Starp 1870. un 1900.gadu vērojama spēcīga britu ietekme daudzu Eiropas valstu fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas nacionālajās sistēmās. Vieglatlētiķu un spēles britu tautskolās (British Public Schools) studē daudzi ārzemju skolotāji un

skolnieki, kuri uzskatīja to par labu papildinājumu dažādiem vingrošanas veidiem (Andrieu, 1990., 21.lpp., Homer, 1989., 449 lpp., Lindroth, 1993., 116 lpp.). Vācu vingrošanas sistēmas ietekme ir vērojama vingrošanas skolotāju sagatavošanas programmās Beļģijā, Nīderlandē un Itālijā (de Genst, 1949.; 261., 360., 375.lpp., Kramer, Lommen, 1987.; 22 lpp., Wildt, 1972., 169., 174., 223.lpp.).

Dažādu vingrošanas sistēmu ietekme skolotāju sagatavošanā no 1850. līdz 1880.gadam ir vērojama Spānijā, Portugālē, Grieķijā (de Genst, 1949., 255., 278.lpp.). Protams, katrā valstī dažādos laika posmos vingrošanas skolotāju sagatavošanā vērojama šo sistēmu ietekmes maiņa. Piemēram, Dānijā pēc 1800.gada bija Gutsmutsa sistēmas pārsvars, vēlāk tā tiek nedaudz papildināta ar Vācu vingrošanas sistēmas elementiem. Pēc 1880.gada tiek pārņemta un pielāgota Linga vingrošanas sistēma. Ievēribas cienīga attīstība sākās pēc 1900.gada, kad Knudsens, Bertrams un vēlāk arī Nils Buks 20-tajos gados radīja jaunu, tā saukto, Dāņu vingrošanas skolu. Šī skola kļuva populāra daudzās Eiropas valstīs.

19.gadsimta beigās un 20.gadsimta sākumā katra Eiropas valsts centās attīstīt pati savu nacionālo fiziskās audzināšanas sistēmu, bet tajā pašā laikā šajās valstīs bija vērojama dažādu citu sistēmu ietekme.

Atsevišķi sporta vēsturnieki, piemēram, Gensts (1949., 380 lpp.) Beļģijā, Kramers un Lommens (1987., 7 lpp.) Nīderlandē vai Andriens (1990., 50 lpp.) Francijā, savas nacionālās fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas sistēmas novērtē kā "eklektismu" tāpēc, ka tās reprezentē dažādu iepriekšējo sistēmu sajaukumu. Tajā pašā laikā ir redzams, ka visas šīs sistēmas demonstrē nacionālo identitāti (Nauls, 1993., 600 lpp.).

Tātad, varam izdarīt secinājumu, ka katrā valstī jāveido sava nacionālā fiziskās izglītošanas sistēma, kurā būtu ietverts viss labākais no citu valstu fiziskās audzināšanas sistēmām.

No vēsturiskā aspekta raugoties, **trešais posms** fiziskās audzināšanas skolotāju izglītošanā Eiropā bija patstāvīgu fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas institūciju nodibināšana. Pārsvarā tas notika pēc 1870.gada. Protams, šajās mācību iestādēs skolotāju sagatavošana nenotika akadēmiskās universitātes līmenī. Lai gan atsevišķās Eiropas universitātēs Somijā, Grieķijā, Spānijā un Vācijā atvēra fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas kursus jau pirms 1900.gada, šis mācīšanas līmenis neatbilda akadēmiskajām prasībām un fiziskā audzināšana nebija apstiprināta par akadēmiskās izglītības priekšmetu. Piemēram, Vācijā šādi īslaicīgi kursi, lai iegūtu vingrošanas skolotāja grādu, universitātēs tika ieviesti pēc 1890.gada. To darīja, lai vietējo universitāšu studentiem radītu papildus specializāciju (Grosbrohmer, 1993., 200 lpp.). Kā raksta Nauls (1993), fiziskās audzināšanas studijas jau pirms 1. Pasaules kara Dānijā (Kopenhāgen, 1909) un Beļģijā (Brussel, 1904, Gente 1908) tika apvienotas ar

medicīnas studijām, tādejādi sasniedzot jau zināmu akadēmiskumu (Laporte 1984.). Arī Karaliskajā Centrālajā vingrošanas institūtā Stokholmā jau pēc 1912.gada tika diskutēts par fiziskās audzināšanas skolotāju izglītošanas akadēmiskošanu (Thierner, 1914., 24 lpp.). Bet pagāja vairāk kā 20 gadi, līdz 1934.gadā tika akceptēts šis jaunais fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas akadēmiskais saturs (Genst, 1949., 176 lpp.).

Fiziskās audzināšanas iekļaušana regulārās akadēmiskās universitātes līmeņa studijās lielākajā daļā Eiropas valstu notika 20.gadsimta 20-tajos un 30-jos gados. Šis ir uzskatāms par fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas **ceturto posmu**, kad universitāšu fiziskās audzināšanas fakultātes un katedras kļūst patstāvīgas.

Pirmā speciālā fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas skola Eiropā tika nodibināta Dānijā 1828.gadā, bet, piemēram, Francijā tas notika 100 gadus vēlāk (Institutes Regionaux d'Education Physique). Skandināvijas valstīs (Zviedrijā, Norvēģijā) skolotāju sagatavošana sākās agrāk nekā citās Eiropas valstīs. Fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanas uzsākšana akadēmiskā līmenī dažādās Eiropas valstīs laika ziņā daudz neatšķiras, tas notiek starp 1920. un 1940.gadu.

Par **piekto posmu** fiziskās audzināšanas skolotāju sagatavošanā vēsturiskā aspektā var uzskatīt laiku, kad universitāšu fakultātes un katedras tiek pārveidotas par neatkarīgām fiziskās audzināšanas un sporta augstākajām mācību iestādēm, kurās piedāvā visu līmeņu akadēmiskās studijas (bakalaura, maģistra, doktora).

Viena no pirmajām šāda tipa mācību iestādēm, kas piedāvāja arī doktora studijas sporta zinātnē, bija Leipcigas Fiziskās kultūras universitāte, kas dibināta 1950.gadā. Šodien šādas augstskolas, kuras piedāvā pilnu akadēmisko studiju programmas (bakalaura, maģistra, doktora), pastāv Norvēģijā, Dānijā, Ungārijā, Vācijā (Kēlnē) un arī Latvijā – Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmijā.

LITERATŪRA

1. Andrieu A. L'education physique au XXe siecle: Une hostoire ddes pratiques. Joinville-le-Pont, Libraire du Sport, 1990.
2. Armstrong N. (ed.) New Directions in Physical Education, vol.2 Towards a National Curriculum Leeds, Human Kinetics Europe, 1992.
3. Bernett H. Die pädagogische Neugestaltung der bürgerlichen Leibesübungen durch die Philanthropen. Schomdorf, Hofmann, 1960.
4. de Genst H. Histoire de L'Education Physique. Tome II. Bruxelles, A. de Boeck, 1949.

5. Georgii C.A., Liedbeck P.J. Gymnastikens allmänna Gruder af Ling, dels af Författaren, dels enligt, dels yttersta vilja, efter dess död, redigwrade och på trycket utgifna. Upsala, Leffter & Sebell.
6. Groll H. Systematiker der Leibesübungen, Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1970.
7. Grossbrohmer R. Die Geschichte der Preußischen Turnlehrer. Aachen, Meyer & Meyer, 1993.
8. Gutsmuths J.C.F. Die Gymnastik für die Jugend. Schnepfenthal: Buchhandlung der Erziehungsanstalt, 1793.
9. Hamer E. Die Anfänge der „Spielbewegung“ in Deutschland. London, Arena, 1989.
10. Kramer J.P., Lommen N. Geschiedenis van de Lichamelijke Opvoeding in Nederland. Zeist, Jan Luiting Fonds, 1987.
11. Krüger A. Die Universitätsprofessoren für Reitlehre: Die Anfänge der organisierten Wissenschaft vom Sport an der Georg-August-Universität Göttingen, In: Lämmer M., Renson R., Riordan J. (eds.) Proceedings of the XIIth HISPA Congress, pp.241-252, Sankt Augustin, Richarz, 1989.
12. Laporte W. 75 Jaar Lichamelijke Opvoeding aan de RUG. Gent, Archief RUG, 1984.